

Rus Yıllıklarında ve Gezi Notlarında İstanbul'un Fethi ve Sonrasına Dair Tarih ve Kurmaca

Emine İnanır

İstanbul Üniversitesi

Giriş

Rus yıllıklarında Osmanlı Devleti'nin Balkanlara yayılmasından ve İstanbul'un fethinden sonra bu bölgede gelişen olaylara yer verildiği izlenmektedir. Çalışmamızda İstanbul'un 1453 yılında Türkler tarafından ele geçirilişini anlatan Nestor İskender'in tarihsel öyküsü ve 1493 yılında Misür Munchin'in yazdığı "İstanbul ve Mısır Seyahati" adlı eser incelenecektir.

XV-XVI yüzyıllar arasında kaleme alınan "Rus Kronografisi" ve "Troitskiy Derlemesi" başlıklı yıllıklarda İstanbul'un 1453 yılında Türkler tarafından ele geçirilişini anlatan yazılar yer almaktadır.

1512 tarihli "Rus Kronografisi" adlı yıllıkta yer alan "Çargrad'ın Türk Asıllı Amurat Oğlu Mehmet Tarafından Ele Geçirilişi" (O vzyatii Tsargrada ot bezbojnogo Mahmeta, Amuratava siyna, ot turskogo) ve "İstanbul'un 1453 Yılında Türkler Tarafından Fethi Hakkında Bir Öykü" (Povest o vzyatii Tsargrada turkami) başlıklı tarihsel öykülerde İstanbul-Çargrad'ın¹ kuşatması anlatılmıştır. Adı geçen son

.....

1 XII. yüzyıldan başlayarak Rus yazarları XVIII. yüzyıla kadar İstanbul'a "Çargrad,

öyküde, kuşatmaya bizzat kendisi katılmış olan Nestor İskender'in anlatımını birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Aynı tarihsel öykü XVI. yüzyıla ait, yazar İskender hakkında bilgiler de vererek “Troitskiy Derlemesi”nin içeriğine de dahil edilmiştir.²

Rus araştırmacılar, “Rus Hronografisi”nin Batı Rusya baskısı olarak adlandırılan derlemede de yer alan “Çarların Kentinin Türkler Tarafından Fethi” (*O vzyatii Tsargrada ot bezbojib turčan*) adlı kısa metnin ise Papa Pius II (Piccolomini E. Silvio, 1405-1464) tarafından yazıldığını ve Maksim Grek tarafından da Rusçaya çevrildiğini belirtmektedirler.³

Çalışmamızda incelenecek olan eserlerin süjelerinde tarih ve efsanenin bütünleşmiş olmasına vurgu yapılacaktır. İki karşıt taraf olan Osmanlı ve Bizans'ı anlatan sembolik anlamlar, çatışma sahnelelerinde kullanılan kurmaca irdelenecek ve yazarların tarihsel olaylarda kadercilik anlayışı vurgulanacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu, İstanbul'da yaşanan değişimi ve toplumsal yaşamı anlatan ilk Rus seyyahlarından M. Munehin'in gezi notlarında ise Rusların Osmanlı'ya karşı yeni oluşmakta olan yaklaşımları ele alınacaktır.

Nestor İskender'in “İstanbul’un 1453 Yılında Türkler Tarafından Fethinin Öyküsü”

Rus kaynaklarına göre, Ortodoks mezhebinden bir Rus olan Nestor, bilinmeyen nedenlerden dolayı Osmanlı topraklarına gelir, burada Müslümanlığı kabul eder ve böylece Osmanlılarla birlikte İstanbul kuşatmasına katılır.⁴

.....

çarların kenti adını vermektedirler. Bkz. E. İnandır, *Rusların Gözüyle İstanbul*, Kitabevi, 2013, Önsöz.

2 O.V. Tvorogov, “*Podgotovka teksta, perevod i kommentarii*”, <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5059> (Erişim 23.08.2019).

3 a.y.

4 *İstoriya na ruskata literatura (Rus Edebiyat Tarihi)*, ed. D. D. Blagoy, T. 1, Hauka i izkustvo (Sofya, 1960), s. 195-196.

Adı geçen eserin süjesinde tarih ve efsanenin bütünleştiğini görmekteyiz. Öyküde iki karşıt taraf olan Osmanlı ve Bizans'ı, yılan ve kartal ve aralarında çıkan ölümcül savaş temsil etmektedir.

Kurmaca, sembolik anlamda kullanılır ve öncelikli amacı, tarihsel olaylarda kadercilik anlayışını vurgulamaktır. Yazar, bu tarihsel olayı geçeklere yer vererek anlatır; “böylesi bir güç karşısında ne yapılır” sorusuyla çatışmanın sonucunu, güç ve cesaretin belirleyeceğini işaret etmektedir. Yazar Nestor İskender'e göre, İstanbul'un kaderini hem Türklerin daha büyük ve güçlü bir orduya sahip olmaları, hem de batılı Katoliklerin Bizans'a destek sağlamamış olmaları etkilemiştir. Yazar, İstanbul'un fethine ilişkin görüşlerini şu sözlerle dile getirir: “Efsane gerçek oldu: Konstantin tarafından kuruldu ve yine Konstantin ile çöktü.”⁵ Bu tarihsel öyküde dramatik çatışma sahnelerinin yanı sıra, “yedi tepe üzerinde ve koynların arasında kurulan”, çok sayıda “surları, kuleleri, kemer ve kent kapıları” olan, “Karadeniz ile Akdeniz” arasında uzanan “dünyanın en büyük kenti” olarak anlatılan İstanbul tasvirleriyle karşılaşırız.

“İstanbul'un 1453 Yılında Türkler Tarafından Fethinin Öyküsü” (*Povest o vzyatii Tsargrada (1453) turkani*) adlı eserin ilk kopyalarında yer alan sonsözde yazar kendisi hakkında şu bilgiyi vermiştir:

“Bütün bunları ben, günahkâr ve kanunlara baş eğemeyen Nestor İskender olarak yazdım. Çocukluğumda esir alındım ve Müslüman oldum, uzun zaman savaş seferlerinde acı çektim, bir yabancı dinde ölmek için her nasılsa kurtulmaya çalıştım. Aynı şekilde şimdi ise büyük ve korkunç bu görevde (Çargrad'ın kuşatması ve fethinde) bazen hasta kılığına girerek, bazen saklanarak, bazen de arkadaşlarımla yardımcıyla her şeyi inceleyip öğrenmek için zaman bulup her gün Türklerin kentin dışında neler yaptığını ayrıntılı olarak yazmayı başardım. Sonra Tanrı'nın izniyle kente girdiğimiz zaman, güvenilir ve önemli adamlardan bilgi topladım, imansızlarla savaş boyunca kentte neler yaşandığını öğrendim ve özetle anlattım, Hristiyanlara hatıra olarak ilettim. Ey, Yüce ve can bağışlayıcı Kutsal Üçlü, kendi sürüne ve otlagındaki koyunların yanına beni yeniden al, muhteşem ve üstün adımı daima yücelteceğim ve sana şükredeceğim. Amin.”⁶

.....

5 a.g.e., s. 207.

6 O. V., Tvorogov, *Podgotovka Podgotovka teksta, perevod i kommentarii* (çevrimiçi) <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5059> (23.08.2019).

Buradan öykü yazarının, Nestor İskender'in Slav kökenli, Aleksandr adında bir Hristiyan olduğu anlaşılır. Rus kaynaklarında, yazarın bu eseri hazırlarken Bosna ve Dalmaçya'da XIII. – XIV. yüzyıllarda Latince'den çevrilmiş "Truva Hikayesi"nden ve Quidon de Column'un "Truva Savaşı Tarihi" (*Historia Troiana*) adlı çalışmalarından (Rusça çevirilerinden) faydalandığı öne sürülmektedir. Adı geçen bu öyküler, "Nikonov Derlemesi" adlı vakayinamenin girişinde yer almaktadır.⁷ Bunun yanı sıra Nestor'un, dönemin Rus edebiyatında yaygın olan savaş öykülerinin ortak giriş bölümlerini de kullandığı anlaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra, N. İskender'in öyküsü, Sırp asıllı Pahomiy Logofet'in⁸ vakayinamesinin 1533 yılında yapılan tashihe dahil edilir. Bu haliyle vakayiname bir yandan da Rusya'dan Sırlara ve Bulgarlara aktarılır, bu nedenle Nestor İskender'in öyküsü Sırp ve Bulgar kaynaklarında da yer edinmiştir.

Biçimsel olarak, Truva savaşı öykülerinde olduğu gibi, burada da şiirsel (destansı) bir anlatım dili kullanılır. Yenilgiye sürükleyen sonuç, öykünün başından beri kehanetler ve alametlerle hazırlanır, sonunda ise Türklerin zaferi kıyamet olarak gösterilir. Böylece, Ortaçağ düşünce tarzına uygun olarak, bu önemli, dünyaca ünlü, evrenin başkenti sayılan kentin ele geçirilişi gösterilmektedir. Türklerden onu kurtarma umudunun kalmadığı da vurgulanmaktadır. Öykünün içinde sıkça kullanılan aynı eylemlerin ve olayların tekrarı, Eski Rus edebiyatının başyapıtı olan "İgor Alayı Destanı"nı da anımsatır.

Eser, İstanbul'un kuruluşunu ve Türklerin onu ele geçirmesine ilişkin olayları içerir ve üç ayrı bölümden oluşur.

Nestor İskender'in "İstanbul'un 1453 Yılında Türkler Tarafından Fethinin Öyküsü", dönemin Rusya'sında yazılan birçok tarihi eserden büyük bir farklılık gösterir. Bundan önce yazılan eserler ya doğrudan tarihsel verilere dayanırdı ya da seyahatnamelerde, tarihsel öykülerde olsun kutsal emanetler, onlara ilişkin efsaneler anlatılırdı. Bu öyküde, önemli tarihsel bilgiler, efsaneler ve kehanetler yazarın

.....

7 a.y.

8 Pahomiy Logofet (ölüm yılı yaklaşık 1484), azizlerin yaşamlarını inceler, methiyeler ve kanon yazarı ve çevirmen.

kendi görüş süzgecinden geçirilmiş ve edebi bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Rusya'da Orta Çağ döneminde yazılan diğer eserlerde de olduğu gibi, burada da henüz bir insan karakteri anlayışının oluşmadığını görmekteyiz. Onun yerine eserdeki karakterler, Rus destanlarından esinlenen duygusal bir kahramanlık anlayışı ile tarihsel olayların bir devamı olarak işlenmiştir. Ancak Ortaçağ kilise edebiyatına asgari bağımlılık, savaş menkıbelerindeki yöntemi ve imgelerin kullanılması, bunun yanı sıra Homeros destanından oldukça başarılı bir şekilde yararlanmış olması, "İstanbul'un 1453 Yılında Türkler Tarafından Fethinin Öyküsü"nü özgün bir edebi-tarihsel eser olarak kılmaktadır. Dönemin Rusya'sındaki toplumsal ve dini koşulları dikkate aldığımızda, eserin eğilimden de anlaşıldığı üzere adı geçen öykü bir *grekofil* (Bizans hayranı) tarafından yazılmıştır. N. İskenderin'in imgelenim yöntemi kullanarak, olayların özünden uzaklaştığını, bazen de tarihsel gerçeklere daha az önem vermekte olduğu gözlenir. Örneğin, son Bizans İmparator'un eşinin hayatta olmadığı bilindiği halde, eserde İmparatoriçe'nin kuşatılmış kenti terk ettiği anlatılır. Yine kuşatma sırasında Patrik Anastasius'un kentte olmadığı halde, Nestor'a göre "*Patrik ile birlikte soylular ve devlet adamları Çar'ı*" ziyaret edip "*onu teselli etmeye*" çalışırlar. Dahası Patriğin Çar'ın yanına gidip ona "*koruyucu meleğin gökyüzüne çekildiğini*", bu da kenti düşmanlara teslim etme zamanı geldiğinin işareti olduğunu anlatır. Öykü'nün 3. Bölümünde yine kehanetleri yorumlanır, kentin Türkler tarafından ele geçirilişi, yerli halkın, Bizanslıların işledikleri günahlardan dolayı cezalandırıldıklarını vurgulanır. Nestor'un bu konuya ilişkin yaklaşımı Rusya'da oluşmakta olan "*Moskova-üçüncü Roma tezine*" adeta zemin hazırlamaktadır. "*Mehmed, güneşin altında hükümdarlık süren bütün krallıkların en asil olanın tahtına geçti, evrenin iki yarısına hakim olanlarla hükmetmeye başladı*",⁹ der yazar.

XV.-XVI. Yüzyıllarda İstanbul'a Yapılan Geziler

İstanbul'un fethinden sonra, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren seyahatnamelerde, yazarların "*Müslüman Doğu*" olarak adlandırdıkları Osmanlı topraklarındaki kültürel ve güncel yaşamın, ticari

.....

9 İnanır, s. 91.

ve toplumsal-ekonomik gelişmelerin betimlemelerine daha sıkça rastlanmaktadır.

Gezgin yazarların kutsal yerlerin dışında, Osmanlı yaşamını ve yeni keşfettikleri bu dünyayı her yönüyle izlemiş olmaları da dikkat çekmektedir. Osmanlı İmparatorluğunu, İstanbul'u ve buranın tarihsel geçmişini anlatan ilk Rus seyyahlardan Mihail Grigoryeviç yazdığı "İstanbul ve Mısır Seyahati Anlatısı" (*Skazka o puteşestviyi v Tsargrad i Egipet*) adlı yapıtında, 1493 yılında Rus elçilik heyeti içerisinde ziyaret ettiği İstanbul'u ve Mısır'ı kaleme alır. Munehin Mihail Grigoryeviç (doğum yılı belli değil-ölüm yılı 1528) Çar III. Vasiliy döneminde önemli dini ve idari görevleri olan bir devlet adamıdır. Araştırmacı A. A. Şahmatov'un öne sürdüğü bilgiler doğrultusunda yazar, 1492-1493 yılları arasında Kahire, Kudüs, İstanbul olmak üzere Doğu'da birçok seçkin kenti ziyaret eder. Günümüze ulaşan bazı belgelerde, bu ziyaretlerde hazineden sorumlu bir görevli olarak yer aldığı anlaşılmaktadır.¹⁰ Daha sonra Mihail Grigoryeviç, Misür Munehin takma adını alır.

Mihail Grigoriyeviç'in eserinde İstanbul izlenimlerine, kentin tarih boyunca taşıdığı adların sıralanmasıyla başlanır: "*Bizantion - Tsargrad (Kralların kenti) - Konstantin'in Kenti - Tsarstvuyuşiy grad (Kentlerin Kralı) - Yedi Tepe Kenti - Yeni Roma - İstanbul.*"¹¹

Kentin yedi tepe (haftanın yedi gününe işaret ettiği vurgulanır) üzerinde ve bir üçgen şeklinde konumlanmış olması, seyyaha göre Ortodoksların "Kutsal Üçlük" öğretilerine dayanmaktadır. Daha sonra kentin kaderini belirleyen ve sembolleşmiş olan 7, 12, 24 ve 365 rakamlarından söz edilmektedir.

Örneğin, bu seyahatnamede, İstanbul surlarında 12 kulenin olması 1 yılda 12 ayının olmasını gösterir; sur kapılarının 24 olması gün ile gece arasında 24 saatlik akışa bağlanır; atış kulelerin sayısının 365 olması ise 1 yılda toplam gün sayısına denk geldiği vurgulanır.

.....

10 A. A. Şahmatov, "Puteşestviye Munchina na Vostok i Hronograf redaktsii 1512 g."//*İzvestiya Otdeleniya russkogo yazyika i slovesnosti Akademii nauk*.1899, T. IV., kn.1.

11 N. İ. Prokofyev, "Hojdeniya kak janr v drevnerusskoy literatüre", *Uçeniye zapiski*, VII, No 288, Ministerstvo prosveşçeniya RSFSR GPİ, Moskva, 1968, s. 8.

Munehin, kentin tarihi mabet ve anıtlarını ziyaret eder ve ayrıntılı olarak onların durumu ve sayısından söz eder. Beklediğinden çok daha iyimser bir tabloyla karşılaştığı anlaşılır; Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da halâ ayinler düzenlenen "Hristiyan kilise" sayısı 72'dir, yazar, boş kilise sayısını 162, camiye dönüştürülmüş kilisenin sayısını 380 olarak verir. İstanbul'u 1200-1204 yılları arasında ziyaret eden D. Yandreykoviç, "Seyahatname: Çargrad'ın Kutsal Yerleri" (*Palomnik. Skazanie mest svyatih vo Çargrade*) adlı eserinde, kentte "toplam 75 kilisenin, çevresinde, Pera ve Galata semtlerinde ise 22 mabedin" bulunduğu açıklamasını yapar. Bu nedenle, Munehin'in verdiği sayılarda bir yanlışlık olduğu da düşünülebilir.

Mihail Grigoriyeviç'in mabetlerde gördüğü bu değişimin, fethitten sonra toplumsal yaşamın farklı alanlarına da yansıdığını anlatır, ancak yazarın da belirttiği gibi bu katı ve kökten bir değişim değildir. Aslında birçok unvan, rütbe ve makam düzenini Türk Padişahı "Hristiyan çarlarda olduğu gibi" alır der, "sadece onlara kendi dilinde isimler vermiştir."¹²

Bunun yanı sıra Rus edebiyatında, Osmanlı Sarayı'nı anlatan ve Moskova'daki Kremlin Sarayı ile karşılaştıran ilk yazar da Misür Munehin'dir. Rus araştırmacılar, Munehin'in özgünlüğü konusunda hemfikir oldukları halde, tam olarak aydınlatılmayan bir durum üzerinde tartışmalara devam etmektedirler. "İstanbul ve Mısır Seyahati Anlatısı" adlı eseri kaleme kendisi mi almıştır? Ya da dostu ve fikirdaşı olan, dönemin ünlü bilge "ihtiyar" Filofey'e mi anlatıp, yazdırmıştır?

Pskov kentinde yer alan Eleazarov Manastırı rahiplerinden "ihtiyar" Filofey 1523-1524 yıllarında Çar Vasiliy İvanoviç ve yakın dostu olan Munehin Mihail Grigoryeviç'e yazdığı mektuplarında "Moskova-Üçüncü Roma" tezini işler. Söz konusu görüş şu şekilde biçimlenmiştir:

Evvelce dünya hakimiyetinin merkezi Roma idi; sonra yeni Roma oldu. Her iki Roma da düştü. Ancak, üçüncü Roma ayakta, o da, Moskova'dır. Hristiyanlıktaki "Kutsal Üçlük" hükmünce, dördüncü Roma olmayacaktır; o halde, Moskova, dünya hakimiyetinin yeni merkezidir.¹³

.....

¹² Şahmatov, a.y.

¹³ A. N. Kurat, *Rusya Tarihi* (Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987), s. 140.

Sonuç

Bu ideolojik yaklaşım, Munchin'in seyahatnamesinde, Nestor İskenderin "İstanbul'un 1453 Yılında Türkler Tarafından Fethinin Öyküsü" adlı eserinde olduğu gibi İstanbul'daki anıt, mabet ve birçok binanın anlatımında, yazarın imgelere yüklediği anlamda da ortaya çıkar.¹⁴

Ayrıca yazarın bu seyahatnamesinde günlük yaşamdan da esinlenerek birçok ayrıntıya yer verdiği de anlaşılır. Böylece kehanet yorumlardan uzaklaşılır, tarihsel olaylar arasında "nedensel bağlılığın bulunduğu"¹⁵ keşfedilir, dünyanın değişkenliği konusunda yeni fikirler oluşmaya başlamıştır.

.....

14 Şahmatov, *a.y.*

15 A. N. Ujankov, *Hrestomatiya po drevnerusskoy literature* (Moskova: Russkiy Yazıyk, 1991), s. 15.